

binnenlandse zaken, per 1 juli 1875, betekende een nieuwe koers van de overheid.

In 1877 vond in het Paleis voor volksvlucht de internationale Tentoonstelling kunst toegepast op nijverheid plaats, met een door De Stuers bevochten ruime rijkssubsidie en met een op zijn voorstel toegevoegde afdeling van 'Oud-Hollandsche', dus nationale kunstnijverheid uit onze beste creatieve tijd, de zestiende en zeventiende eeuw, niet als model, maar als inspiratiebron voor de toekomst. Het geëxposeerde nieuwe kon nog steeds de toets der kritiek niet doorstaan, werd zelfs bedroevend genoemd in het jury-rapport en het rapport van de door De Stuers geformeerde rijkscommissie tot het instellen van een onderzoek naar den toestand der Nederlandsche kunstnijverheid. Een keerpunt in kwaliteit en een groei van nationale eigenheid waren nog steeds niet vast te stellen, maar positief gevolg van hun conclusies was dat toen weldra door de overheid teken- en kunstnijverheidsscholen opgericht werden. Zo kon de laatste nijverheidstentoonstelling van de eeuw, die van 1888 in Den Haag, eindelijk op meer eigens en origineels bogen, al was het nog steeds in de greep van het verleden, maar dan wel het nationale verleden.

C. Peeters

V. Ronin, *Antwerpen en zijn 'Russen'. Onderdanen van de tsaar, 1814-1914* (Gent: Stichting mens en cultuur, 1993, 379 blz., f55,-, ISBN 90 72931 40 8).

Beginnend bij de doortocht van tsaar Alexander I, behandelt dit boek een eeuw bezoeken, reisimpressies en wetenswaardigheden van en over (groot)-Russische staatsburgers aan de Scheldestad. Na een overzicht van de negentiende-eeuwse Russische (reis)literatuur over Antwerpen en Vlaanderen, verrast de auteur ons met een lofdicht uit 1914 op de belegerde havenstad. Toch was toerisme niet de enige band. Ingenieurs, kunstenaars en musici kwamen graag iets opsteken van hun Antwerpse voorgangers, al was het schilder Ilja Repin die lyrisch werd over Antoine Wiertz, of generaal Tottleben die vestingbouwer Brialmont hielp bij het doordrukken van zijn ideeën. De sinjoren reageerden dan weer enthousiast op de optredens van Russische virtuozen. De handelaars en industriëlen lieten zich enkel bij de wereldtentoonstellingen van 1885 en 1894 even opmerken.

Nog internationaler waren de esperantisten, die in 191 ! de uitvinder van hun taal, de Russisch-Poolse jood Zamenhof in de Scheldestad mochten ontvangen. Vanaf het begin van de twintigste eeuw vielen ook andere Russische studenten op vooral aan de Antwerpse handelshogeschool, waar ze de grootste buitenlandse groep vormden, ruwweg goed voor een derde van de totale studentenpopulatie. In hun kielzog volgden ook Russische professoren. Naast deze tijdelijke bezoekers gebruikten de (joodse) landverhuizers de havenstad tussen 1870 en 1914 als tussenstop. Zij waren zo talrijk dat men niet goed wist hoe hen op een menselijke manier te huisvesten. Hun schamel beeld als 'Rus' zou een veel diepere impact hebben dan dat van de 'echte' immigranten, geconcentreerd rond de diamanthandel en de graanhandel. Een laatste groep bestond uit politieke vluchtelingen, waartoe zelfs Lenin korte tijd behoorde. Reeds in de inleiding stelt Ronin dat Antwerpen 'de grote aantrekkingspool voor de in wijkelingen uit het tsarenrijk' (10) was, maar pas in het voorlaatste hoofdstuk wordt dit gegeven voor het eerst gebruikt. Voor de rest lijkt zijn boek eerder een 'verhaal van menselijk lotgevallen' te geven. Opgesplitst in enkele honderden getuigenissen van verschillende lengte en gerangschikt volgens een onbeargumenteerde en te specifieke opdeling verliest het boek veel van zijn leesbaarheid en wordt de structurele band achter het zeer degelijke biografische onderzoek van de auteur gedevalueerd. In plaats van een historische situeringen-analyse te bieden van Russen, Belgen en hun contacten in Antwerpen gedurende deze voor beide landen zo interessante periode op politiek, cultureel en economisch gebied, geeft de auteur de indruk zich te veel te laten

leiden door de structuur van zijn (voornamelijk ambtelijke) bronnenmateriaal. Wat overblijft is een reeks uitmuntend gebiografeerde en geïndexeerde paspoorten, waar een onderzoeker veel plezier aan kan beleven. Met als sluitvraag 'Wat is de balans van honderd jaar kennismaking van de mensen uit het Russische tsarenrijk met deze stad' (351) blijkt het boek eerder opgevat te moeten worden als 'De Russen en hun Antwerpen'. Buiten twee interessante hoofdstukken over studenten en feitelijke immigranten, staan reisimpressies en dagboeknotities centraal, vaak zonder chronologische of thematische band. Wie zoekt naar het verhaal achter de Russische aanwezigheid in de Scheldestad komt van een bekaaide en ietwat verwarrende reis terug, zij het met een schat aan goedgedocumenteerde anekdotes.

W. Peeters

H. van Felius, H. J. Metselaars, *Noordhollandse Statenleden 1840-1919* (Hollandse historische reeks XXI; 's-Gravenhage: Stichting Hollandse historische reeks, 1994, vi + 294 blz., ISBN 90 72627 13 X).

In de jaren zeventig was het 'politiek correct' om je als historicus vooral met de geschiedenis van de gewone man, of nog liever vrouw, bezig te houden. Sinds het midden van de jaren tachtig — no-nonsense—hoeft dat niet meer. De collectieve biografie van min of meer elitaire gezags- of ambtsdragers heeft sindsdien het tij mee: raadsheren in de Hoge Raad (1987), admiralen met of zonder vloot (1992), volksvertegenwoordigers en wetgevers (1991 en 1993), en nu de leden van de Noordhollandse Provinciale Staten. Ze waren allen man en, naar het lijkt, niet van de straat, maar afkomstig uit de betere kringen, althans tot de jaren 1890. De laatstgenoemde verzameling biogrammen bestrijkt de periode van 1840 tot en met 1919. In 1840 fungeerde nog het kiesstelsel van 1815; drie standen — ridderschap, steden en platteland — kozen elk hun eigen Statenleden. Bovendien werd Noord-Holland in 1840 door de verdeling van Holland in Noord en Zuid een zelfstandige provincie. In het eindjaar 1919 werden de eerste Statenverkiezingen gehouden met algemeen mannenkiesrecht en had het districtenstelsel met zijn meerderheidsvertegenwoordiging plaats gemaakt voor het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, zoals we dat ook nu nog kennen. Toen kwamen er ook gewone mannen in de Staten, maar nog geen vrouwen. Statenleden staan over het algemeen niet in de schijnwerpers van de publieke belangstelling, te minder omdat de Staten meer als een administratief lichaam, dan als een politiek beleidmakend orgaan werden en worden gezien. Toch hebben (latere) regeringsleiders en ministers als Cornells Fock, Floris van Hall, Comelis Hansen, Jan Heemskerk, Theo Heemskerk, N. G. Pierson, G. C. J. van Reenen, G. van Tienhoven en Gerrit de Vries Azn het niet beneden hun waardigheid geacht in de Noordhollandse Staten zitting te nemen. De burgemeesters van steden als Amsterdam, Haarlem en Alkmaar lieten zich stelselmatig tijdens hun ambtsperiodes tot Statenlid kiezen. Voor de landelijke politiek waren de Staten niet zonder belang, omdat deze sinds 1848 de Eerste Kamerleden kozen en vóór dat jaar de Tweede Kamerleden. Er is dus beslist wel reden om de Provinciale Staten meer onder de historische aandacht te brengen, al spreekt een insider als de Amsterdammer, oud-gedeputeerde Alexander Sillem (f 1912) in zijn *Herinneringen* nogal spottend over de Staten, die in onze staatsinstellingen 'wel gemist hadden kunnen worden'. Het doen en laten van de Noordhollandse Staten wordt in deze studie overigens niet nader belicht. Het boek geeft echter veel meer dan een repertorium van de Statenleden. In het inleidend gedeelte wordt op een gedegen manier in grote lijnen de